O‘ZBEKISTON QONUNCHILIGI TAHLILI

ILMIY-TAHLILIY JURNAL

2026-YIL 1-SON

ОБЗОР ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА УЗБЕКИСТАНА

НАУЧНО-АНАЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

2026 ГОД № 1

UZBEKISTAN LAW REVIEW

SCIENTIFIC ANALYTICAL JOURNAL

2026 ISSUE 1

VOLUME 3 / ISSUE 1 / 2026

DOI: 10.51788/TSUL.UZLAWREV.3.1.

ISSN 2181-8118

DOI: 10.51788/TSUL.UZLAWREV.

Crossref Content Registration

MUASSIS: TOSHKENT DAVLAT YURIDIK UNIVERSITETI

"Oʻzbekiston qonunchiligi tahlili" ilmiy-tahliliy jurnali Oʻzbekiston matbuot va axborot agentligi tomonidan 2014-yil 21-iyulda 02-0074-sonli guvohnoma bilan davlat roʻyxatidan oʻtkazilgan.

Jurnal Oʻzbekiston Respublikasi Oliy taʼlim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi jurnallari roʻyxatiga kiritilgan.

Mualliflik huquqlari Toshkent davlat yuridik universitetiga tegishli. Barcha huquqlar himoyalangan. Jurnal materiallaridan foydalanish, tarqatish va koʻpaytirish muassis ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Nashr boʻyicha masʼul:
O. Choriyev

Muharrirlar:
E. Mustafayev,
Y. Yarmolik,
M. Sharifova,
Sh. Beknazarova

Musahhih:
M. Tursunov

Texnik muharrir:
U. Sapayev

Dizayner:
D. Rajapov

Tahririyat manzili:
100047. Toshkent shahar,
Sayilgoh koʻchasi, 35.
Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

Veb-sayt: lawreview.uz
E-mail: uzlawreview@tsul.uz

Nashriyot litsenziyasi
№ 174625, 29.11.2023-y.

Jurnal 2026-yil 19-martda bosmaxonaga topshirildi.
Qogʻoz bichimi: A4.
Shartli bosma tabogʻi: 12,3.
Adadi: 100. Buyurtma: № 43.

Bosmaxona litsenziyasi
29.11.2023 № 174626

TDYU bosmaxonasida chop etildi.
Bosmaxona manzili:
100047. Toshkent shahri,
Sayilgoh koʻchasi, 37.

© Toshkent davlat yuridik universiteti

TAHRIR HAYʼATI

BOSH MUHARRIR

S. Gulyamov *– Toshkent davlat yuridik universiteti Huquq va texnologiyalar shoʻbasi professori, yuridik fanlar doktori*

TAHRIR HAYʼATI AʼZOLARI

I. Rustambekov *– Toshkent davlat yuridik universiteti Oʻquv ishlari boʻyicha prorektori, yuridik fanlar doktori, professor – bosh muharrir oʻrinbosari*

Sh. Xoʻjayev *– Toshkent davlat yuridik universiteti Intellektual mulk huquqi shoʻbasi mudiri, yuridik fanlar boʻyicha falsafa doktori – masʼul muharrir*

O. Oqyulov *– Toshkent davlat yuridik universiteti Fuqarolik huquqi shoʻbasi professori, yuridik fanlar doktori*

A. Ener *– Turkiyaning Anqara Haci Bayram universiteti dotsenti, Energetika nizolari arbitraj markazi bosh kotibi oʻrinbosari, yuridik fanlar doktori*

M. Bungenberg *– Saarlend universiteti Yevropa instituti direktori, yuridik fanlar doktori*

S. Tatar *– Turkiyaning Anqara Yildirim Boyazid universiteti professori, yuridik fanlar doktori*

J. Peeroo *– Sarbonna Universiteti professori, Stone 36 yuridik firmasi advokati, yuridik fanlar doktori*

B. Musayev *– Toshkent davlat yuridik universiteti Biznes huquqi va sud himoyasi fakulteti dekani, yuridik fanlar doktori, professor*

Sh. Saydullayev *– Toshkent davlat yuridik universiteti Davlat va huquq shoʻbasi professori, yuridik fanlar nomzodi*

D. Habibullayev *– Toshkent davlat yuridik universiteti Fuqarolik protsessual va iqtisodiy protsessual huquqi shoʻbasi mudiri, yuridik fanlar doktori, professor*

S. Bozorov *– Toshkent davlat yuridik universiteti Xalqaro xususiy huquq shoʻbasi professori, yuridik fanlar doktori*

I. Bekov *– Toshkent davlat yuridik universiteti Konstitutsiyaviy huquq shoʻbasi mudiri, yuridik fanlar doktori, professor*

V. Ergashev *– Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Qonunchilik va huquqiy siyosat instituti direktor oʻrinbosari, yuridik fanlar doktori, professor*

Sh. Joldasova *– Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Majlisi huzuridagi Qonunchilik muammolari va parlament tadqiqotlari instituti bosh ilmiy xodimi, yuridik fanlar boʻyicha falsafa doktori*

O. Xazratqulov *– Toshkent davlat yuridik universiteti Xalqaro xususiy huquq shoʻbasi mudiri, yuridik fanlar nomzodi, professor*

D. Suyunova *– Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat-protsessual huquqi shoʻbasi professori, yuridik fanlar doktori*

D. Maxkamov *– Toshkent davlat yuridik universiteti Ommaviy huquq fakulteti dekani, professor, yuridik fanlar doktori*

D. Babadjanova *– Toshkent davlat yuridik universiteti Fuqarolik huquqi shoʻbasi professori v.b., yuridik fanlar doktori*

A. Matmurotov *– Toshkent davlat yuridik universiteti Sud hokimiyati, advokatura va huquqni muhofaza qiluvchi organlar shoʻbasi dotsenti, yuridik fanlar boʻyicha falsafa doktori*

E. Rahmatov *– Toshkent davlat yuridik universiteti Xalqaro huquq va qiyosiy huquqshunoslik fakulteti dekani, yuridik fanlar boʻyicha falsafa doktori, dotsent*

M. Turdialiyev *– Toshkent davlat yuridik universiteti Xalqaro xususiy huquq shoʻbasi mudiri oʻrinbosari, yuridik fanlar boʻyicha falsafa doktori*

УЧРЕДИТЕЛЬ: ТАШКЕНТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ

Научно-аналитический журнал «Обзор законодательства Узбекистана» зарегистрирован Агентством печати и информации Узбекистана 21 июля 2014 года с удостоверением № 02-0074.

Журнал включён в перечень журналов Высшей аттестационной комиссии при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан.

Авторские права принадлежат Ташкентскому государственному юридическому университету. Все права защищены. Использование, распространение и воспроизведение материалов журнала осуществляется с разрешения учредителя.

Реализуется по договорной цене.

Ответственный за выпуск:
О. Чориев

Редакторы:
Э. Мустафаев,
Е. Ярмолик,
М. Шарифова,
Ш. Бекназарова

Корректор:
М. Турсунов

Технический редактор:
У. Сапаев

Дизайнер:
Д. Ражапов

Адрес редакции:
100047. Город Ташкент,
улица Сайилгох, 35.
Тел.: (0371) 233-66-36 (1169)

Веб-сайт: lawreview.uz
E-mail: uzlawreview@tsul.uz

Издательская лицензия
от 29.11.2023 № 174625.

Журнал передан в типографию 19.03.2026.
Формат бумаги: А4.
Усл. п. л. 12,3. Тираж: 100 экз.
Номер заказа: 43.

Лицензия типографии
от 29.11.2023 № 174626

Отпечатано в типографии Ташкентского государственного юридического университета.
100047, г. Ташкент,
ул. Сайилгох, дом 37.

© Ташкентский государственный юридический университет

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

С. Гулямов *– профессор сектора права и технологий Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук*

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ

И. Рустамбеков *– проректор Ташкентского государственного юридического университета по учебной работе, доктор юридических наук, профессор – заместитель главного редактора*

Ш. Хужаев *– заведующий сектором права интеллектуальной собственности Ташкентского государственного юридического университета, доктор философии по юридическим наукам – ответственный редактор*

О. Окюлов *– профессор сектора гражданского права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук*

А. Энер *– доцент Университета Анкары Хаджи Байрам (Турция), заместитель генерального секретаря Арбитражного центра по энергетическим спорам, доктор права*

М. Бунгенберг *– директор Европейского института Саарского университета, доктор права*

С. Татар *– профессор Университета Анкары Йылдырым Беязит (Турция), доктор права*

Ж. Пироо *– профессор Сорбоннского университета, адвокат юридической фирмы Stone 36, доктор права*

Б. Мусаев *– декан факультета бизнес-права и судебной защиты Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, профессор*

Ш. Сайдуллаев *– профессор сектора теории государства и права Ташкентского государственного юридического университета, кандидат юридических наук, профессор*

Д. Хабибуллаев *– заведующий кафедрой гражданского процессуального и экономического процессуального права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, профессор*

С. Бозоров *– профессор сектора международного частного права Ташкентского государственного юридического университета (Registrar's Office), доктор юридических наук*

И. Беков *– заведующий сектором конституционного права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, профессор*

В. Эргашев *– заместитель директора Института законодательства и правовой политики при Президенте Республики Узбекистан, доктор юридических наук, профессор*

Ш. Джолдасова *– ведущий научный сотрудник Института проблем законодательства и парламентских исследований при Олий Мажлисе Республики Узбекистан, доктор философии по юридическим наукам*

О. Хазраткулов *– заведующий сектором международного частного права Ташкентского государственного юридического университета, кандидат юридических наук, профессор*

Д. Суюнова *– профессор сектора уголовно-процессуального права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук*

Д. Махкамов *– декан факультета публичного права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, профессор*

Д. Бабаджанова *– и. о. профессора сектора гражданского права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук*

А. Матмуротов *– доцент сектора судебной власти, адвокатуры и правоохранительных органов Ташкентского государственного юридического университета, доктор философии по юридическим наукам*

Э. Рахматов *– декан факультета частного права и сравнительного правоведения Ташкентского государственного юридического университета по делам молодёжи и духовно-просветительской работе, доктор философии по юридическим наукам, доцент*

М. Турдиалиев *– заместитель заведующего сектора международного частного права Ташкентского государственного юридического университета, доктор философии по юридическим наукам*

FOUNDER: TASHKENT STATE UNIVERSITY OF LAW

"Uzbekistan Law Review" scientific and analytical journal was registered by Press and Information Agency of Uzbekistan on July 21, 2014, with certificate number 02-0074.

The journal is included in the list of journals of the Supreme Attestation Commission under the Ministry of Higher Education, Science and Innovations of the Republic of Uzbekistan. Copyright belongs to Tashkent State University of Law. All rights reserved. Use, distribution and reproduction of materials of the journal are carried out with the permission of the founder.

Agreed-upon price.

Publication Officer:
O. Choriev

Editors:
E. Mustafaev,
Y. Yarmolik,
M. Sharifova,
Sh. Beknazarova

Proofreader:
M. Tursunov

Technical editor:
U. Sapaev

Designer:
D. Rajapov

Publishing department addess:
100047. Tashkent city,
Sayilgoh street, 35.
Phone: (0371) 233-66-36 (1169)

Website: lawreview.uz
E-mail: uzlawreview@tsul.uz

Publishing license
№ 174625, 29.11.2023.

The journal is submitted to the Printing
house on 19.03.2026.
Paper size: A4.
Cond.p.f: 12,3.
Units: 100. Order: № 43.

Printing house license
№ 174626, 29.11.2023.

Published in the Printing house of Tashkent State University of Law.
100047. Tashkent city,
Sayilgoh street, 37.

© Tashkent State University of Law

EDITORIAL BOARD

EDITOR-IN-CHIEF

S. Gulyamov *– Professor of the Department of Law and Technologies of Tashkent State University of Law, Doctor of Law*

MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD

I. Rustambekov *– Deputy Rector for Academic Affairs of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor - Deputy Editor-in-Chief*

Sh. Khujaev *– Head of the Department of Intellectual Property Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law - Executive Editor*

O. Okyulov *– Professor of the Department of Civil Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law*

A. Ener *– Associate Professor of Ankara Haci Bayram University, Turkey, Deputy Secretary General of the Center for Arbitration of Energy Disputes, Doctor of Law*

M. Bungenberg *– Saarlend universiteti Yevropa instituti direktori, yuridik fanlar doktori Director of the European Institute of Saarland University, Doctor of Law*

S. Tatar *– Professor of Ankara Yıldırım Bayezid University, Turkey, Doctor of Law*

J. Peeroo *– Professor of the University of Sarbonne, lawyer of the law firm Stone 36, Doctor of Law*

B. Musaev *– Dean of the Faculty of Private International Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor*

Sh. Saydullaev *– Professor of the Department of State and Law of Tashkent State University of Law, Candidate of Legal Sciences*

D. Habibullaev *– Head of the Department of Civil Procedural and Economic Procedural Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor*

S. Bozorov *– Professor of the Department of Private International Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law*

I. Bekov *– Head of the Department of Constitutional Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor*

V. Ergashev *– Deputy Director of the Institute of Legislation and Legal Policy under the President of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law, Professor*

Sh. Joldasova *– Chief Research Fellow of the Institute of Legislation Problems and Parliamentary Research under the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Philosophy (PhD) in Law*

O. Khazratkulov *– Head of the Department of Private International Law of Tashkent State University of Law, Candidate of Legal Sciences, Professor*

D. Suyunova *– Professor of the Department of Criminal Procedure Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law*

D. Mahkamov *– Dean of the Faculty of Public Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor*

D. Babadjanova *– Acting Professor of the Department of Civil Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law*

A. Matmurotov *– Associate Professor of the the Department of Judiciary, Advocacy and Law Enforcement Agencies of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law*

E. Rahmatov *– Dean of the Faculty of International Law and Comparative Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law, Associate Professor*

M. Turdialiyev *– Deputy Head of the Department of Private International Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law*

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ NAZARIYASI VA TARIXI. HUQUQIY TA'LIMOTLAR TARIXI

8 **XAYDAROVA MARJONA OLIM QIZI**
Davlat huquqiy siyosatining asosiy prinsiplari

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI. TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA HUQUQI. XALQARO XUSUSIY HUQUQ

17 **ABDUQODIROV ABDURAUF BAXODIR O'G'LI**
Yevropa Ittifoqi doirasida yuridik shaxsning davlatga mansubligini aniqlash muammolari

26 **ZIYAMOV BOBURXON BAXTIYOR O'G'LI**
Diplomatiyada sun'iy intellekt: huquqiy va etik asoslar hamda xalqaro tartibga solish istiqbollari

34 **KOKANBAYEVA MADINA SHUKURBEKOVNA**
Subyektiv raqamli huquqlar tizimida insonning qaror qabul qilish huquqi

12.00.04 – FUQAROLIK PROTSESSUAL HUQUQI. IQTISODIY PROTSESSUAL HUQUQI. HAKAMLIK JARAYONI VA MEDIATSIYA

45 **SOLIYEVA KAMOLA RUSTAMJON QIZI**
Meros huquqiy munosabatlarida merosxo'rlarni aniqlash bilan bog'liq muammolar

56 **ODILOVA SITORA BOBIR QIZI**
O'zbekiston qonunchiligida protsessual muddatlar bilan bog'liq huquqiy muammolarni bartaraf etish

12.00.05 – MEHNAT HUQUQI. IJTIMOIY TA'MINOT HUQUQI

68 **PO'LATOV MIRZOHID QO'ZIMURODOVICH**
Oliy ta'lim tashkilotlari pedagog xodimlarining mehnatiga haq to'lashning huquqiy asoslari

12.00.06 – TABIIY RESURSLAR HUQUQI. AGRAR HUQUQ. EKOLOGIK HUQUQ

81 **ALLOBERDIYEVA DURDONA O'KTAMJON QIZI**
Kurort yerlaridan foydalanish va muhofaza qilishning huquqiy jihatlari

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI. KRIMINALISTIKA, TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA SUD EKSPERTIZASI

89 **NURITDINOV JAMSHIDXON MAMUTXONOVICH**
Sud-ekspertlik sohasida raqamlashtirish va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish

97 **SULTONOVA LOBAR MAMARAYIM QIZI**
O'zbekiston qonunchiligini ekstraditsiya bo'yicha xalqaro standartlar bilan uyg'unlashtirish imkoniyatlari

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

108 **ABDIYEVA KAMOLA KOMILJONOVNA**
Raqamli transformatsiya sharoitida raqamli tafovut ayollar huquqlarini amalga oshirishga tahdid sifatida: xalqaro-huquqiy va milliy tahlil

СОДЕРЖАНИЕ

12.00.01 – ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА. ИСТОРИЯ ПРАВОВЫХ УЧЕНИЙ

8 **ХАЙДАРОВА МАРЖОНА ОЛИМ КИЗИ**
Основные принципы государственной правовой политики

12.00.03 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО. ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО. СЕМЕЙНОЕ ПРАВО. МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

17 **АБДУКОДИРОВ АБДУРАУФ БАХОДИР УГЛИ**
Проблемы определения государственной принадлежности юридического лица в рамках Европейского союза

26 **ЗИЯМОВ БОБУРХОН БАХТИЁР УГЛИ**
Искусственный интеллект в дипломатии: правовые и этические рамки и перспективы международного регулирования

34 **КОКАНБАЕВА МАДИНА ШУКУРБЕКОВНА**
Право на человеческое решение в системе субъективных цифровых прав

12.00.04 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО. ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО. АРБИТРАЖ И МЕДИАЦИЯ

45 **СОЛИЕВА КАМОЛА РУСТАМЖОН КИЗИ**
Проблемы определения наследников в наследственных правоотношениях

56 **ОДИЛОВА СИТОРА БОБИР КИЗИ**
Устранение правовых проблем, связанных с процессуальными сроками в законодательстве Узбекистана

12.00.05 – ТРУДОВОЕ ПРАВО. ПРАВО СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ

68 **ПУЛАТОВ МИРЗОХИД КУЗИМУРОДОВИЧ**
Правовые основы оплаты труда педагогических работников высших образовательных организаций

12.00.06 – ПРИРОДОРЕСУРСНОЕ ПРАВО. АГРАРНОЕ ПРАВО. ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВО

81 **АЛЛОБЕРДИЕВА ДУРДОНА УКТАМЖОН КИЗИ**
Правовые аспекты использования и охраны земель курортных территорий

12.00.09 – УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС. КРИМИНАЛИСТИКА, ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЕ ПРАВО И СУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА

89 **НУРИТДИНОВ ЖАМШИДХОН МАМУТХОНОВИЧ**
Цифровизация и использование современных технологий в судебно-экспертной сфере

97 **СУЛТОНОВА ЛОБАР МАМАРАЙИМ КИЗИ**
Возможности гармонизации законодательства Узбекистана с международными стандартами экстрадиции

12.00.10 – МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

108 **АБДИЕВА КАМОЛА КОМИЛЖОНОВНА**
Цифровой разрыв как вызов реализации прав женщин в условиях цифровой трансформации: международно-правовой и национальный анализ

CONTENTS

12.00.01 – THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW. HISTORY OF LEGAL DOCTRINES

8 **KHAYDAROVA MARJONA OLIM KIZI**
Basıc prıncıples of state legal polıcy

12.00.03 – CIVIL LAW. BUSINESS LAW. FAMILY LAW. INTERNATIONAL PRIVATE LAW

17 **ABDUKODIROV ABDURAUF BAKHODIR UGLI**
Problems of determining the state belonging of a legal entity within the framework of the European Union

26 **ZIYAMOV BOBURKHON BAKHTIYOR UGLI**
Artificial intelligence in diplomacy: legal and ethical framework and prospects of international regulation

34 **KOKANBAEVA MADINA SHUKURBEKOVNA**
The right to a human to make decisions in the system of subjective digital rights

12.00.04 – CIVIL PROCEDURAL LAW. ECONOMIC PROCEDURAL LAW. ARBITRATION PROCESS AND MEDIATION

45 **SOLIEVA KAMOLA RUSTAMJON KIZI**
Problems related to the determination of inheritors in inheritance legal relations

56 **ODILOVA SITORA BOBIR KIZI**
Elimination of legal problems related to procedural terms in the legislation of Uzbekistan

12.00.05 – LABOR LAW. SOCIAL SECURITY LAW

68 **PULATOV MIRZOHID KUZIMURODOVICH**
Legal basis for remuneration of pedagogical staff of higher education institutions

12.00.06 – THE LAW OF NATURAL RESOURCES. AGRARIAN LAW. ENVIRONMENTAL LAW

81 **ALLOBERDIEVA DURDONA UKTAMJON KIZI**
Legal aspects of use and protection of resort lands

12.00.09 – CRIMINAL PROCEEDINGS. FORENSICS, INVESTIGATIVE LAW AND FORENSIC EXPERTISE

89 **NURITDINOV JAMSHIDKHON MAMUTKHONOVICH**
Digitalization and use of modern technologies in the forensic sector

97 **SULTONOVA LOBAR MAMARAYIM KIZI**
Possibilities for harmonizing Uzbekistan's legislation with international extradition standards

12.00.10 – INTERNATIONAL LAW

108 **ABDIEVA KAMOLA KOMILJONOVNA**
The digital space as a challenges to the realization of women's rights in the context of digital transformation: international legal and national analysis

Kelib tushgan / Получено / Received: 16.01.2026
Qabul qilingan / Принято / Accepted: 04.03.2026
Nashr etilgan / Опубликовано / Published: 19.03.2026

DOI: https://dx.doi.org/10.51788/tsul.uzlawrev.3.1./PDZH2688
UDC: 347.65/.68(045)(575.1)

MEROS HUQUQIY MUNOSABATLARIDA MEROSXOʻRLARNI ANIQLASH BILAN BOGʻLIQ MUAMMOLAR

Soliyeva Kamola Rustamjon qizi,
Toshkent davlat yuridik universiteti
tayanch doktoranti
ORCID: https://orcid.org/0009-0009-8585-9570
e-mail: kamolasoliyeva4@gmail.com

Annotatsiya. *Mazkur maqolada meros huquqiy munosabatlarida merosxoʻrlar tarkibini aniqlash bilan bogʻliq nazariy va amaliy muammolar tahlil qilingan. Yordamchi reproduktiv texnologiyalar natijasida shaxslarning mulkiy huquqlarining murakkablashuvi, meros tarkibiga kiruvchi obyektlar doirasining kengayishi, shuningdek, meros qoldiruvchining vafotidan keyin tugʻilgan shaxslarning huquqiy maqomi kabi omillar meros institutini rivojlantirishga yangicha yondashuvlarni taqozo etmoqda. Muallif huquqshunoslik ilmida meros huquqiy munosabatlarining subyektlari toʻgʻrisidagi mavjud qarashlarni qiyosiy tahlil qilib, Oʻzbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi normalari asosida meros qoldiruvchining huquqiy munosabat subyekti sifatidagi maqomiga oid munozarali jihatlarni yoritib bergan. Maqolada meros huquqiy munosabatlarining subyektlarini majburiy subyektlar, ishtirok etuvchi shaxslar va koʻmaklashuvchi shaxslarga ajratgan holda tasniflash taklif etilgan. Shuningdek, merosxoʻrlar doirasining kengayishi, yuridik shaxslar merosxoʻrligining xususiyatlari, egasiz qolgan meros mol-mulkning taqdiri, bunday vaziyatlarda meros qoldiruvchining majburiyatlari boʻyicha kreditorlar manfaatlarini himoya qilish mexanizmlari yetarlicha aniq tartibga solinmaganligi koʻrsatilgan. Xorijiy davlatlar tajribasini tahlil qilish asosida egasiz qolgan meros mol-mulk davlat yoki fuqarolarning oʻzini oʻzi boshqarish organi tasarrufiga oʻtkazilganda meros qiymati doirasida kreditorlar oldidagi javobgarlikni belgilash zarurligi toʻgʻrisidagi taklif ilgari surilgan.*

Kalit soʻzlar: *meros huquqi, meros huquqiy munosabatlari, merosxoʻrlar, meros qoldiruvchi, universal huquqiy vorislik, vasiyatnoma, qonun boʻyicha vorislik, egasiz qolgan meros mol-mulk*

ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ НАСЛЕДНИКОВ В НАСЛЕДСТВЕННЫХ ПРАВООТНОШЕНИЯХ

Солиева Камола Рустамжон кизи,
базовый докторант
Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. *В данной статье анализируются теоретические и практические проблемы, связанные с определением круга наследников в наследственных правоотношениях. Усложнение имущественных прав лиц в результате применения вспомогательных репродуктивных технологий, расширение круга объектов, входящих в состав наследства, а также правовой*

статус лиц, родившихся после смерти наследодателя, требуют выработки новых подходов к развитию института наследственного права. Автор проводит сравнительный анализ существующих в юридической науке подходов к определению субъектов наследственных правоотношений и на основе норм Гражданского кодекса Республики Узбекистан освещает дискуссионные вопросы, касающиеся статуса наследодателя как субъекта правоотношений. В статье предлагается классификация субъектов наследственных правоотношений с их разделением на обязательных субъектов, участвующих лиц и содействующих лиц. Отмечается, что вопросы расширения круга наследников, особенности наследования юридическими лицами, судьба выморочного имущества, а также механизмы защиты интересов кредиторов по обязательствам наследодателя в подобных ситуациях недостаточно чётко урегулированы. На основе анализа опыта зарубежных государств выдвигается предложение о необходимости установления ответственности перед кредиторами в пределах стоимости наследства в случаях передачи выморочного имущества в распоряжение государства либо органов самоуправления граждан.

Ключевые слова: *наследственное право, наследственные правоотношения, наследники, наследодатель, универсальное правопреемство, завещание, наследование по закону, выморочное наследственное имущество*

PROBLEMS RELATED TO THE DETERMINATION OF INHERITORS IN INHERITANCE LEGAL RELATIONS

Solieva Kamola Rustamjon kizi,
Basic Doctoral Student of Tashkent State University of Law

Abstract. *This article analyzes the theoretical and practical problems related to determining the composition of heirs in inheritance legal relations. Such factors as the complication of property rights of individuals as a result of assisted reproductive technologies and the expansion of the range of objects included in the inheritance, as well as the legal status of persons born after the death of the testator, require new approaches to the development of the inheritance institution. The author, having conducted a comparative analysis of existing views on the subjects of inheritance legal relations in legal science, highlighted the controversial aspects of the status of the testator as a subject of legal relations based on the norms of the Civil Code of the Republic of Uzbekistan. The article proposes to classify the subjects of inheritance legal relations by dividing them into compulsory subjects, participating persons, and assisting persons. It is also shown that the expansion of the circle of heirs, the features of the inheritance of legal entities, the fate of ownerless inherited property, and the mechanisms for protecting the interests of creditors under the obligations of the testator in such situations are not sufficiently clearly regulated. Based on the analysis of the experience of foreign countries, a proposal has been put forward to establish liability to creditors within the value of the inheritance when the ownerless inherited property is transferred to the disposal of the state or a self-governing body of citizens.*

Keywords: *inheritance law, inheritance legal relations, heirs, testator, universal succession, will, intestate succession, escheated inheritance property*

Kirish

Meros instituti vorislik huquqining eng muhim institutlaridan biri boʻlib, jismoniy shaxs – meros qoldiruvchining huquq va majburiyatlariga nisbatan huquqiy vorislik masalasini tartibga solishga qaratilgan normalar majmuini oʻz ichiga oladi.

Bugungi kunga qadar ham meros huquqiy munosabatlarida merosxoʻrlar tarkibini aniqlash bilan bogʻliq masalalar bir qator omillar tufayli hamon oʻz dolzarbligini saqlab

qolmoqda. Birinchidan, shaxslar hayoti davomida turli ashyoviy huquqlar asosida egalik qilishi mumkin bo‘lgan obyektlar sonining ortishi va natijada meros tarkibiga kiruvchi obyektlar ro‘yxatining kengayishi mazkur yo‘nalishda huquqiy tartibga solishni murakkablashtirmoqda.

Ikkinchidan, moddiy dunyoda yangi obyektlarning paydo bo‘lishi, shuningdek, merosxo‘rlar doirasining kengayishi, jumladan, yordamchi reproduktiv texnologiyalar natijasida meros qoldiruvchi vafotidan so‘ng tug‘ilgan shaxslarning huquqiy maqomi masalasi, meros munosabatlarida barqaror huquqiy tartibni ta’minlashga xizmat qiluvchi yangi normalarni shakllantirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Bundan tashqari, amaldagi qonunchilikda meros jarayonining huquqiy va real jihatlarining xilma-xilligi sababli yuzaga keladigan ayrim bo‘shliqlar mavjudligini ham inkor etib bo‘lmaydi.

Asosiy qism

Hozirgi kunga qadar huquqshunoslik ilmida meros huquqiy munosabatlarining subyektlari kimlar ekanligi haqida yagona yondashuv shakllanmagan. Vorislik huquqi normalarida ham, ilmiy adabiyotlarda ham meros huquqiy munosabati subyekti tushunchasi hamda ushbu munosabatning subyektiv tarkibiga kiruvchi shaxslar doirasi bo‘yicha turli qarashlar mavjud.

Ayrim mualliflar, xususan, sivilist olim Y.A. Suxanov meros huquqiy munosabatlarining subyektlari sifatida meros qoldiruvchi va merosxo‘rni e’tirof etadi.

G.S. Limanskiy meros huquqiy munosabatlarining subyektlariga, bir tomondan, merosxo‘rlarni, ikkinchi tomondan, boshqa barcha shaxslarni kiritadi (Limanskiy, 2006). Bunda merosxo‘rlar merosga kirishda yagona shaxs sifatida namoyon bo‘lishi ta’kidlanadi.

A.V. Kazanseva meros huquqiy munosabatlarining subyektlariga faqat merosga chaqirilgan, ya’ni haqiqiy merosxo‘r bo‘lgan shaxslarni kiritish mumkinligini qayd etadi (Kazantseva, 2015). Shu mazmunga yaqin fikrni O.P. Pecheniy ham bildirib, meros huquqiy munosabatini davomiy munosabat sifatida ko‘rib chiqadi va uning subyekti aynan merosxo‘rlar bo‘lishini asoslaydi (Pecheniy, 2014).

T.M. Salomatova esa meros qoldiruvchini ham meros huquqiy munosabatlari ishtirokchilari qatoriga kiritadi (Salomatova, 2002).

Biroq Y.K. Tolstoy meros ochilgan paytda meros qoldiruvchi vafot etgan bo‘lishi sababli u meros huquqiy munosabatlarining subyekti bo‘la olmaydi, degan nuqtayi nazarni ilgari suradi (Tolstoy, 2003).

A.Y. Kazanseva, A.L. Sergeyev va Y.K. Tolstoy nuqtayi nazariga ko‘ra, meros qoldiruvchi meros huquqiy munosabatlari subyektlari tarkibiga kirmaydi, chunki “marhumlar huquqiy munosabat subyekti bo‘la olmaydi” (Sergeev & Tolstoy, 1999).

Huquqiy munosabat subyekti bo‘lish uchun har qanday shaxs huquq va muomala layoqatiga ega bo‘lishi kerak. Fuqarolarning fuqarolik huquqlariga ega bo‘lish va burchini o‘tashga umumiy qobiliyati huquq layoqati hisoblanadi. Shaxsning huquq layoqati muayyan yuridik faktlar mavjud bo‘lgandagina aniq subyektiv huquqlarga ega bo‘lish uchun asos bo‘ladi. Muomala layoqati esa fuqaro tomonidan sodir etiladigan harakatlar orqali fuqarolik huquqlariga ega bo‘lish va ularni amalga oshirish, o‘zi uchun majburiyatlarni yaratish va ularni ijro etish qobiliyatini anglatadi. Fuqaroning huquq layoqati u tug‘ilgan paytdan boshlab vujudga keladi va vafot etishi bilan tugaydi. Fuqaro vafot etgach, muomala layoqati ham tugaydi, chunki u huquq layoqatisiz mavjud bo‘la olmaydi. Zero, X.T. Odilqoriyev ta’kidlaganidek, huquqiy munosabatning subyekti bo‘lish uchun tashkilot yoki jismoniy shaxs huquqdorlik maqomiga ega bo‘lishi lozim. Faqat huquqdor, ya’ni huquqiy layoqat va muomala layoqatiga ega bo‘lgan jismoniy va yuridik shaxslar huquqiy munosabat ishtirokchisi deb tan olinadi (Odilqoriyev, 2018).

Yuqoridagi asoslarga ko'ra A.Y. Kazanseva, A.L. Sergeyev va Y.K. Tolstoylarning meros qoldiruvchi meros huquqiy munosabatlari subyektlari tarkibiga kirmaydi degan nuqtayi nazarlari tarafdorimiz. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 17-moddasiga ko'ra, fuqaroning huquq layoqati uning vafoti bilan tugaydi. Vafot etish paytida shaxsning nafaqat huquq layoqati, balki har qanday huquqiy munosabatda, jumladan, meros munosabatlarida subyekt bo'lish imkoniyati ham yakunlanadi. Shu bois, universal huquqiy vorislik tartibida merosxo'rlarga mol-mulk o'tishini nazarda tutuvchi meros munosabatini tan olgan holda, meros qoldiruvchini ushbu munosabat subyektlari tarkibiga kiritmaslik ilmiy jihatdan asosli, deb hisoblaymiz. Qonun meros huquqiy munosabatining paydo bo'lishini aynan meros qoldiruvchining vafoti bilan bog'laydi. Chunki meros qoldiruvchining vafoti meros huquqiy munosabatining vujudga kelishi uchun asos bo'lgan yuridik fakt hisoblanadi.

Shunday bo'lsa-da, Y.K. Tolstoy va A.P. Sergeyev meros qoldiruvchini meros huquqidagi markaziy shaxslardan biri sifatida e'tirof etadi: u munosabatning subyekti bo'lmasa-da, "ko'zga ko'rinmas tarzda" meros bilan bog'liq vaziyatda mavjud bo'ladi (Kunitsin, 2011).

Meros masalalari bo'yicha tadqiqotchi olim R.R. Yaneyeva ilmiy maqolasida meros huquqiy munosabatlari subyektlari orasida quyidagilarni ajratib ko'rsatadi (Yaneva, 2009):

1) vasiyatnoma bo'yicha merosxo'rlar;
2) qonun bo'yicha merosxo'rlar;
3) taqdim etish huquqi asosida meros oluvchi merosxo'rlar;
4) meros transmissiyasi tartibida vorislik qiluvchi merosxo'rlar;
5) majburiy ulush olishga huquqi bo'lgan merosxo'rlar;
6) meros qoldiruvchining mehnatga layoqatsiz boqimlari;
7) voyaga yetmagan, muomalaga layoqatsiz yoki cheklangan muomalaga layoqatli merosxo'rlarning vakillari;
8) ishonchnoma asosida harakat qiluvchi merosxo'rlarning vakillari;
9) vasiyatnomani ijro etuvchi;
10) vasiyat majburiyatini oluvchi;
11) vasiyat majburiyatini oluvchilarga tayinlangan shaxslar;
12) notarius;
13) davlat.

Huquqshunos olim M.I. Amirov esa meros huquqiy munosabatlari subyektlarini quyidagicha tasniflashni taklif etadi: meros huquqiy munosabatlarining asosiy subyektlari: meros qoldiruvchi va merosxo'r; meros huquqiy munosabatlarida ishtirok etuvchi shaxslar: vasiyatnoma ijrochisi (vasiyatni bajaruvchi) va vasiyat bo'yicha mulk oluvchi (legatariy); meros huquqiy munosabatlariga ko'maklashuvchi shaxslar: guvoh, imzo chekuvchi, tarjimon, notarius va vasiyatnomalarni tasdiqlash huquqiga ega bo'lgan boshqa shaxslar, vasiylik va homiylik organlari. Ularning faoliyati meros huquqiy munosabatlarini rasmiylashtirish yoki amalga oshirishga qaratilgan (Amirov, 2016). Mazkur tasnif amaliy jihatdan qulay bo'lsa-da, meros qoldiruvchini subyekt sifatida kiritish nuqtayi nazari yuqorida keltirilgan asoslar sababli ilmiy jihatdan bahsli va ishonchsizdir.

Eng asosli yondashuv A.Y. Kazanseva tomonidan bildirilgan quyidagi g'oyada ifodalanadi: "Shaxs vafot etgan paytda meros qoldiruvchiga aylanadi va u huquq layoqatini yo'qotadi; uning mol-mulki, mulkiy huquqlari va ayrim shaxsiy nomulkiy huquq hamda majburiyatlari meros mulkini tashkil etadi; vafotiga qadar esa u faqat ehtimoliy meros qoldiruvchi bo'ladi. Shaxs huquq layoqatini yo'qotganidan keyin u har qanday huquqiy munosabatning subyekti bo'lish qobiliyatidan ham mahrum bo'ladi".

Yuqorida keltirilgan olimlarning fikrlarini o‘rganib chiqib, subyektlar qatoriga meros qoldiruvchini kiritmagan holda meros huquqiy munosabatlari subyektlarining tarkibini quyidagicha tasniflash maqsadga muvofiq:

– majburiy subyektlar: merosxo‘rlar (qonun va vasiyatnoma bo‘yicha);

– ishtirok etuvchi shaxslar: vasiyatnoma ijrochisi, meros boshqaruvchisi;

– ko‘maklashuvchi shaxslar: sud, notarius, tarjimon, guvoh, vasiyatnomani tasdiqlash huquqiga ega shaxslar.

An’anaviy ravishda meros huquqiy munosabatlarining subyekt tarkibi merosxo‘rlar bilan bog‘liq bo‘ladi. Zamonaviy sivilistik ta’limotda ular majburiy subyektlar deb e’tirof etiladi. Bu, avvalo, merosxo‘rsiz meros huquqiy munosabatining mavjud bo‘la olmasligi bilan izohlanadi.

Mazkur keltirilgan fikr asosli bo‘lib, merosxo‘rlarning huquqiy maqomiga O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi (bundan buyon – FK)da alohida e’tibor qaratilgan. Xususan, FKda noloyiq merosxo‘rlar, majburiy ulushga ega shaxslar toifasi belgilangan hamda qonun bo‘yicha vorislikda merosxo‘rlar navbati tartibga solingan. Merosxo‘rlarning asosiy o‘ziga xos xususiyati shundaki, ular FK bilan tartibga solinadigan meros huquqiy munosabatlarida o‘zlariga tegishli huquq va majburiyatlar majmui asosida mazkur munosabatlarning subyekti sifatida maydonga chiqadilar.

Merosxo‘rlarning huquqiy maqomi yuridik fanda eng ko‘p va chuqur o‘rganilgan institutlardan biri hisoblanadi. Bu bejiz emas, chunki merosxo‘r meros huquqiy munosabatlarining markaziy subyekti bo‘lib, aynan uning orqali vorislik mexanizmi amalda ro‘yobga chiqadi. Shu sababli merosxo‘r tushunchasiga berilgan ta’riflar nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega.

Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda merosxo‘r tushunchasiga turlicha yondashuvlar mavjud. Jumladan, A.A. Kotsyumbas (2006) merosxo‘rni *“merosxo‘r qonunda yoki vasiyatnomada meros qoldiruvchining huquqiy vorisi sifatida ko‘rsatilgan, vafot etgan meros qoldiruvchining barcha huquqiy munosabatlariga kirishuvchi shaxs”* sifatida tavsiflaydi. Mazkur ta’rifda merosxo‘rning asosiy belgisi sifatida uning huquqiy voris maqomi va meros qoldiruvchining barcha huquqiy munosabatlariga kirishish xususiyati e’tirof etiladi. Bu yondashuv vorislikning universal xarakterini nazariy jihatdan asoslashga xizmat qiladi.

L.Y. Grudsina tomonidan berilgan ta’rifda esa merosxo‘r *“meros qoldiruvchining vafoti munosabati bilan uning huquq va majburiyatlari o‘tadigan shaxs”* sifatida izohlanadi (Grudtsyna, 2015). Ushbu yondashuvda e’tibor merosxo‘rning huquq va majburiyatlarni qabul qiluvchi subyekt sifatidagi maqomiga qaratilgan bo‘lib, unda merosning o‘tish asoslari va shakllari (qonun yoki vasiyat) alohida ko‘rsatib o‘tilmagan. Shu jihatdan mazkur ta’rif nisbatan umumiy xarakterga ega.

Z.U. Gasanov (2013) esa merosxo‘rni *“vorislik jarayonida yuridik manfaatga ega bo‘lib, universal huquqiy vorislik tartibida meros qoldiruvchining mol-mulki, mulkiy huquqlari va majburiyatlarini qabul qiluvchi shaxs”* sifatida tavsiflaydi. Ushbu ta’rifning afzalligi shundaki, unda merosxo‘rning yuridik manfaatdorligi, vorislikning universal xususiyati hamda meros tarkibiga kiruvchi obyektlar doirasi (mol-mulk, mulkiy huquqlar va majburiyatlar) aniq ko‘rsatilgan.

Keltirilgan ta’riflarni qiyosiy tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, ular quyidagi umumiy belgilarni o‘zida mujassam etadi:

– merosxo‘r – meros qoldiruvchining huquqiy vorisi;

– huquq va majburiyatlar meros qoldiruvchining vafoti bilan bog‘liq holda o‘tadi;

– vorislik universal xarakterga ega;

– merosxo‘rning maqomi qonun yoki vasiyat asosida yuzaga keladi.

Biroq nazariy adabiyotlarda merosxoʻr tushunchasi asosan moddiy-huquqiy nuqtayi nazardan yoritilgan boʻlib, uning protsessual-huquqiy maqomi yetarli darajada ochib berilmagan. Vaholanki, meros nizolari yuzasidan sud ishlarini koʻrishda merosxoʻr protsessual huquqiy voris sifatida ishtirok etadi. Bu esa uning nafaqat moddiy huquqlarni, balki sud muhokamasi doirasida protsessual huquq va majburiyatlarni ham amalga oshirishini anglatadi. Ayniqsa, meros tarkibini aniqlash, merosni qabul qilish muddati, merosxoʻrlar tarkibini belgilash yoki postmortal bola masalalari bilan bogʻliq nizolarda merosxoʻrning protsessual maqomi alohida ilmiy tahlilni talab etadi.

Shu bois, merosxoʻr tushunchasiga kompleks – moddiy va protsessual huquqiy yondashuv asosida quyidagi mualliflik taʼrifini taklif etish mumkin: *merosxoʻr – qonun yoki vasiyat asosida meros qoldiruvchining vafoti munosabati bilan uning mol-mulki, mulkiy huquqlari va majburiyatlarini universal huquqiy vorislik tartibida qabul qiluvchi hamda universal huquqiy vorislik tartibida oʻtadigan mol-mulk, mulkiy huquqlar va majburiyatlar bilan bogʻliq nizolar yuzaga kelgan taqdirda protsessual huquqiy voris sifatida sud muhokamasida ishtirok etuvchi shaxsdir.*

Mazkur taʼrif merosxoʻr institutining ikki qirrali – moddiy-huquqiy va protsessual-huquqiy tabiatini oʻzida mujassamlashtiradi hamda meros nizolarini koʻrishda yuzaga keladigan murakkab holatlarni nazariy jihatdan asoslash imkonini beradi.

Merosxoʻrlikka chaqirilish asoslaridan kelib chiqib, merosxoʻrlar sifatida jismoniy shaxslar, yuridik shaxslar, davlat hamda fuqarolarning oʻzini oʻzi boshqarish organlari eʼtirof etiladi.

Yuqorida taʼkidlanganimizdek, merosxoʻrlar ham jismoniy, ham yuridik shaxslar boʻlishi mumkin. Oʻzbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 1118-moddasida merosxoʻrlar roʻyxati keltirilgan boʻlib, ular quyidagilardan iborat:

– meros ochilgan kunda hayot boʻlgan fuqarolar, shuningdek, meros qoldiruvchining tirikligida homila holida boʻlib, meros ochilgandan soʻng tirik tugʻilgan bolalar;

– meros ochilgan kunda mavjud boʻlgan yuridik shaxslar;

– davlat va fuqarolarning oʻzini oʻzi boshqarish organlari.

Qonuniy merosxoʻrlar doirasi qonun bilan, vasiyatnoma boʻyicha merosxoʻrlar doirasi esa vasiyatnoma bilan belgilanadi. Shuni alohida taʼkidlash joizki, meros qoldiruvchi faqat jismoniy shaxs boʻlishi mumkin boʻlsa-da, merosxoʻrlar sifatida jismoniy shaxslar, yuridik shaxslar, davlat, fuqarolarning oʻzini oʻzi boshqarish organlari, shuningdek, boshqa ommaviy-huquqiy subyektlar ishtirok etishi mumkin. Shu sababli merosxoʻrlar doirasi meros qoldiruvchilar doirasiga nisbatan ancha kengdir.

Vasiyat boʻyicha vorislikda esa meros huquqiy munosabatlarining subyektlari meros qoldiruvchi tomonidan hayotlik chogʻida vasiyatnomada koʻrsatilgan shaxslar doirasidan iborat boʻladi.

Vasiyatnoma boʻyicha merosxoʻrlar quyidagilar boʻlishi mumkin: unda koʻrsatilgan, meros ochilgan kunda mavjud boʻlgan yuridik shaxslar; jismoniy shaxslar, davlat va fuqarolarni oʻzini oʻzi boshqarish organlari.

Yuridik shaxslarni merosxoʻrlikka chaqirishning oʻziga xos jihati shundaki, ular faqat vasiyatnoma asosida merosxoʻr boʻlishi mumkin boʻlib, qonun boʻyicha vorislik huquqiga ega emas. Yuridik shaxs merosxoʻr sifatida eʼtirof etilishi uchun u meros ochilgan kunda yuridik shaxs maqomiga ega boʻlishi talab etiladi.

Oʻzbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 55-moddasi 11-qismiga muvofiq, yuridik shaxs tugatilgan deb hisoblanishi uchun uning tugatilishi haqidagi yozuv yuridik shaxslarning yagona davlat reyestriga kiritilgan boʻlishi lozim. Shu bois, agar meros qoldiruvchi mol-mulkni

vasiyat qilgan yuridik shaxs meros ochilgan paytga qadar tugatilgan boʻlsa, vasiyatnoma mazkur qismda notarius tomonidan e'tiborga olinmaydi hamda mol-mulk qonun boʻyicha vorislik tartibida meros qilinadi. Natijada meros qoldiruvchining vafotidan keyin oʻz mol-mulki taqdirini belgilashga qaratilgan xohish-irodasi amalda roʻyobga chiqmay qolishi mumkin.

Biroq shuni ta'kidlash lozimki, merosxoʻrlarning aksariyati jismoniy shaxslardan iborat. Mazkur yondashuv Oʻzbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining V boʻlimida mustahkamlangan koʻplab normalar mazmunida aks etadi. Jumladan, FKning 1118-moddasi 1-qismida meros ochilgan kunda hayot boʻlgan fuqarolar, shuningdek, meros qoldiruvchining tirikligida homila holida boʻlib, meros ochilgandan soʻng tirik tugʻilgan bolalar merosxoʻrlar sifatida koʻrsatilgan.

FKning V boʻlimi qoidalarini tahlil qilish kodeksning ayrim normalari faqat jismoniy shaxslarga nisbatan tatbiq etilishini koʻrsatadi. Xususan, bular noloyiq merosxoʻrlarni meros olish huquqidan chetlashtirish (FKning 1119-moddasi), merosdagi majburiy ulushga boʻlgan huquq (FKning 1142-moddasi), shuningdek, qonun boʻyicha vorislikka doir qoidalar (FKning 1134–1141-moddalari)dir.

Mamlakatimiz mustaqillikka erishganidan soʻng fuqarolik qonunchiligining yangilanishi natijasida merosxoʻr boʻlishi mumkin boʻlgan subyektlar doirasi sezilarli darajada kengaydi. Xususan, meros qoldiruvchining hayotligi davrida homila holida boʻlgan hamda uning vafotidan keyin tugʻilgan shaxslarga (nafaqat uning farzandlariga) meros olish huquqi berildi. Shuningdek, qonun boʻyicha vorislikda merosxoʻrlar navbatlari soni hamda ushbu navbatlarga kiruvchi shaxslar doirasi kengaytirilib, uchta asosiy va ikki qoʻshimcha navbat, ya'ni jami besh navbat belgilandi.

Amaldagi qonun hujjatlarida qonuniy merosxoʻrlar doirasining bunday kengaytirilishi xususiy mulk huquqining qoʻshimcha kafolatlarini yaratib, meros mol-mulkning fuqarolar egaligida saqlanib qolishiga xizmat qiladi.

Xorijiy mamlakatlar tajribasiga e'tibor qaratadigan boʻlsak, AQSHda qonuniy vorislik tizimi shtatlar qonunchiligi asosida tartibga solinadi, biroq umumiy tendensiya sifatida merosxoʻrlar doirasi 3–4 navbat bilan cheklanadi. AQSHda qarindoshlik asosidagi vorislik parantella prinsipi asosida shakllangan boʻlsa-da, u amalda ancha toraytirilgan. Uzoq qarindoshlar koʻpincha vorislik huquqidan mahrum boʻladi va meros egasiz qolgan taqdirda davlatga oʻtadi (Khisamov, 2015). Bu yondashuv individualizm va mulk huquqining iqtisodiy funksiyasini ustuvor qoʻyuvchi anglo-sakson huquqiy falsafasiga mos keladi. Shu bois mazkur model oilaviy rishtalarning maksimal saqlanishiga emas, balki huquqiy aniqlik va iqtisodiy samaradorlikka yoʻnaltirilgan.

Islom meros huquqi Qur'on, sunnat va fiqh qoidalariga asoslanadi. Musulmon meros huquqida merosxoʻrlar uch asosiy guruhga boʻlinadi va ularning ulushlari qat'iy belgilangan. Birinchi navbatdagi merosxoʻrlar mavjud boʻlsa, keyingi navbatdagilar vorislik huquqiga ega boʻlmaydi (Ramazanov & Aliyeva, 2019). Bu modelning konseptual asosini normativ-diniy adolat gʻoyasi tashkil etadi. Mulkning oilada taqsimlanishi qat'iy qoidalarga boʻysundirilgan boʻlib, huquqiy aniqlik yuqori darajada ta'minlanadi. Biroq tizimning qat'iyligi uni dunyoviy fuqarolik qonunchiligiga toʻliq integratsiya qilishni murakkablashtiradi.

Germaniya Federativ Respublikasida qonuniy merosxoʻrlar navbatining cheklanmaganligi xos boʻlib, natijada meros qoldiruvchining uzoq qarindoshlari ham merosxoʻr sifatida e'tirof etilishi mumkin. Bunda merosxoʻrlar doirasi hamda ularning merosga da'vogarlik tartibi parantellalar, ya'ni umumiy ajdod va uning avlodlaridan iborat boʻlgan qon-qarindoshlar

guruhi asosida belgilanadi. Bu yondashuv kontinental huquq tizimiga xos boʻlib, unda oila huquqiy himoyaning markaziy instituti sifatida namoyon boʻladi.

Oʻzbekiston amaldagi fuqarolik qonunchiligi Germaniya modeliga yaqin, yaʼni qarindoshlik prinsipi saqlanadi, navbatlar tizimi mavjud, davlatga oʻtish esa oxirgi chora sifatida qoʻllanadi. Shu bilan birga, shariat anʼanalari ijtimoiy ongda muhim oʻrin tutadi.

Taʼkidlash joizki, qonun boʻyicha ham, vasiyatnoma boʻyicha ham merosxoʻrlar mavjud boʻlmagan yoki ular merosdan voz kechgan hollarda, meros mol-mulkning davlat yoxud mahalliy hokimiyat mulkiga oʻtishi zamonaviy huquqiy tizimlarning deyarli barchasida nazarda tutiladi. Biroq mazkur holatlarda meros qoldiruvchining majburiyatlari boʻyicha javobgarlik masalasi amaldagi qonunchilikda har doim ham yetarli darajada aniq tartibga solinmagan.

Ushbu vaziyatda asosiy muammo shundan iboratki, vafot etgan qarzdorning mol-mulki egasiz deb topilib, davlat yoki mahalliy davlat hokimiyati tasarrufiga oʻtgan taqdirda, kreditorlarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini taʼminlash masalasi dolzarblashadi. Chunki bunday holatda kreditorlar uchun qarzni undirish boʻyicha samarali huquqiy kafolatlar deyarli qolmaydi.

Shu bilan birga, Fuqarolik kodeksiga berilgan sharhlarda umumiy qoida sifatida egasiz qolgan mol-mulkni qabul qilgan subyekt meros qoldiruvchining qarzlari yuzasidan kreditorlar oldida oʻziga oʻtgan meros qiymati doirasida javobgar boʻlishi lozimligi qayd etilgan.

Xorijiy mamlakatlar tajribasiga eʼtibor qaratadigan boʻlsak, Meksika Fuqarolik kodeksining 1636-moddasi qoidalarida egasiz qolgan mol-mulkning davlatga emas, balki ommaviy xayriya tashkilotlariga oʻtishi belgilangan. Mazkur yondashuvdan koʻrinadiki, egasiz qolgan mol-mulk institutini huquqiy jihatdan shakllantirishning asosiy maqsadi mol-mulkni saqlab qolish hamda uning foydali xususiyatlaridan ijtimoiy manfaatlar yoʻlida foydalanish zaruriyati bilan bevosita bogʻliqdir. Koʻpchilik mamlakatlarda mazkur institutga nisbatan aynan shunday konseptual yondashuv mavjud.

Xorijiy huquqiy hujjatlar va amaliyotni tahlil qilish, egasiz mol-mulk taqdirini belgilashda huquqni qoʻllash amaliyotida ikkita shartli yoʻnalish shakllanganligini koʻrsatadi (Abramenkov & Saraev, 2018).

Birinchi konsepsiya "egallab olish huquqi" deb nomlanadi. Qiziq tomoni shundaki, uni qoʻllab-quvvatlovchi davlatlar maʼlum bir huquqiy oilaga mansubligi bilan bogʻliq emas. Bu konsepsiya tarafdorlari Fransiya, Buyuk Britaniya, AQSH va Avstriyadir. *Ikkinchi konsepsiya* egasiz qolgan mol-mulkni davlat tomonidan meros qilib olish huquqining meros huquqi normalarida mustahkamlanishida namoyon boʻladi. Bu huquqiy holatni oʻz qonunchiligida belgilagan mamlakatlar qatoriga Ispaniya, Germaniya va Belgiya kiradi.

Taqdim etilgan konsepsiyalar tasnifining markazida meros qoldiruvchining mavjud qarzlari bilan birgalikda egasiz mol-mulkka boʻlgan huquqlarni olishning standart tamoyillarini qoʻllash yotadi. *Birinchi konsepsiya* egasiz mol-mulkka boʻlgan huquqlarni qarz va majburiyatlardan xoli holda olishni nazarda tutadi. Mazkur yondashuv iqtisodiy pragmatizm va huquqiy aniqlik tamoyillariga asoslanadi. Uning maqsadi mol-mulkni tezkor ravishda iqtisodiy muomalaga qaytarishdan iborat. Biroq bu model universal huquqiy vorislik tamoyilining izchilligini taʼminlamaydi hamda kreditorlar manfaatlarini toʻliq himoya qilmaydi.

Ikkinchi konsepsiya esa egasiz mol-mulkni qabul qilishni tashkil etish bilan bogʻliq huquq va majburiyatlar hajmini toʻliq qabul qilish bilan tavsiflanadi. Yaʼni, ikkinchi konsepsiya

tarafdori boʻlgan davlatlar meros qoldiruvchining egasiz mol-mulkiga boʻlgan huquqlari bilan birga majburiyatlarini ham oʻz zimmasiga oladi. Mazkur modelga koʻra, merosxoʻrlar mavjud boʻlmaganda davlat meros qoldiruvchining huquqlari bilan birga majburiyatlarini ham qabul qiladi. Shu tariqa universal huquqiy vorislik tamoyili saqlanib qoladi, kreditorlar talablari umumiy tartibda qanoatlantiriladi va meros huquqining tizimli yaxlitligi taʼminlanadi.

Rossiya Federatsiyasi va Germaniya Federativ Respublikasi qonunchiligiga koʻra, davlat bunday vaziyatda qonuniy merosxoʻr sifatida eʼtirof etiladi va shu bois nafaqat meros qoldiruvchining huquqlarini, balki majburiyatlarini ham oʻz zimmasiga oladi. AQSHda esa merosxoʻrlar qoldirmagan shaxsning mol-mulki egasiz deb hisoblanib, hech qanday majburiyatlarsiz davlat tasarrufiga oʻtadi.

Anʼanaviy islom meros huquqida davlat huquqiy tashkilotlari, odatda, meros oluvchilar qatoriga kirmaydi. Biroq baʼzi hollarda, merosxoʻrlar butunlay boʻlmaganda, merosni davlat xazinasi oladi (Nurgaleev, 2016).

Qiyosiy tahlil shuni koʻrsatadiki, xorijiy modellarning konseptual farqi, avvalo, egasiz mol-mulkni qabul qilish jarayonida meros qoldiruvchining majburiyatlari taqdirini belgilashga borib taqaladi. Yaʼni asosiy savol shundan iboratki: egasiz qolgan mol-mulk huquq va majburiyatlar birligida qabul qilinadimi yoki faqat aktiv sifatida oʻtkaziladimi? Birinchi model majburiyatlardan xoli qabul qilishni, ikkinchi model esa universal huquqiy vorislik asosida toʻliq qabul qilishni nazarda tutadi. Oʻzbekiston Respublikasining huquq tizimi kontinental modelga mansub boʻlib, fuqarolik qonunchiligi universal huquqiy vorislik tamoyiliga asoslanadi. Shu bois egasiz qolgan mol-mulk institutini tartibga solishda davlatning qonuniy merosxoʻr sifatida eʼtirof etilishi va meros qoldiruvchining huquq hamda majburiyatlarini birgalikda qabul qilishi tizimli jihatdan maqbulroq hisoblanadi. Mazkur yondashuv meros huquqining ichki mantiqiy izchilligini saqlaydi, kreditorlar manfaatlarini himoya qiladi hamda protsessual huquqiy vorislik institutining barqaror ishlashini taʼminlaydi.

Yuqoridagi tahlillar shuni koʻrsatadiki, meros mol-mulk egasiz deb topilib, fuqarolarning oʻzini oʻzi boshqarish organi yoki davlat mulkiga oʻtkazilgan hollarda, meros qoldiruvchining majburiyatlari boʻyicha kreditorlarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish mexanizmi amaldagi qonunchilikda yetarli darajada aniq tartibga solinmagan. Bunday vaziyatlarda kreditorlar uchun qarzni undirish imkoniyatlarining cheklanishi fuqarolik muomalasida adolat va barqarorlik tamoyillariga salbiy taʼsir koʻrsatadi.

Shu bilan birga, egasiz meros mol-mulkni qabul qilgan subyektning meros qoldiruvchining qarzlari boʻyicha javobgarligi masalasini huquqiy jihatdan aniqlashtirish kreditorlar manfaatlarini himoya qilish hamda fuqarolik-huquqiy munosabatlarda muvozanatni taʼminlashga xizmat qiladi.

Xulosa

Yuqorida keltirilgan qiyosiy-huquqiy tahlildan kelib chiqib, egasiz meros mol-mulkining huquqiy taqdirini belgilashda universal huquqiy vorislik tamoyilining izchilligini taʼminlash alohida ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, merosxoʻrlar mavjud boʻlmagan taqdirda meros mol-mulkining fuqarolarning oʻzini oʻzi boshqarish organi yoki davlat mulkiga oʻtishi holatlarida kreditorlar manfaatlarini himoya qilish masalasi dolzarbdir.

Shu munosabat bilan, fuqarolik qonunchiligida quyidagi qoidani bevosita mustahkamlash maqsadga muvofiq hisoblanadi: *egasiz meros mol-mulkini qabul qilgan subyekt (davlat yoki fuqarolarning oʻzini oʻzi boshqarish organi) meros qoldiruvchining kreditorlari oldida oʻziga oʻtgan meros qiymati doirasida javobgar boʻladi.*

Mazkur norma, bir tomondan, universal huquqiy vorislik tamoyilining mantiqiy davomidir, ikkinchi tomondan esa kreditorlarning qonuniy manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan kafolat mexanizmini yaratadi. Zero, meros qoldiruvchining oʻlimi majburiyatlarning avtomatik ravishda bekor boʻlishiga olib kelmasligi, balki ularning meros tarkibi doirasida davom etishi fuqarolik huquqining umumiy prinsiplaridan kelib chiqadi.

Taklif etilayotgan qoida qonunchilikda mustahkamlangan taqdirda quyidagi huquqiy natijalarga erishiladi:

Kreditorlar huquqlarining samarali himoyasi ta’minlanadi. Davlat yoki boshqa ommaviy subyekt meros mol-mulkini qabul qilgan holda, majburiyatlardan toʻliq ozod boʻlib qolmaydi, balki meros qiymati doirasida javobgar boʻladi. Bu kreditorlar uchun huquqiy kafolat yaratadi.

Majburiyatlarning uzluksizligi va javobgarlikning adolatliligi ta’minlanadi. Mulkning oʻtishi majburiyatlardan ajratilmaydi, bu esa meros huquqining tizimiy yaxlitligini saqlaydi.

Huquqiy noaniqliklar bartaraf etiladi. Amaliyotda egasiz meros mol-mulkining qarzlardan xoli oʻtishi yoki oʻtmasligi masalasida yuzaga kelishi mumkin boʻlgan talqinlar xilma-xilligiga chek qoʻyiladi.

Sud nizolarining kamayishiga xizmat qiladi. Qoidaning aniq normativ mustahkamlanishi meros qoldiruvchining qarzlari yuzasidan davlat yoki boshqa subyekt javobgarligi bilan bogʻliq bahslarning oldini oladi hamda mazkur toifadagi ishlar boʻyicha sudlarga murojaatlar sonini qisqartiradi.

Shu tariqa, egasiz meros mol-mulkini qabul qilgan subyektning meros qiymati doirasida javobgarligini qonunchilikda aniq belgilash Oʻzbekiston Respublikasida meros huquqi institutining izchilligini ta’minlash, kreditorlar manfaatlarini himoya qilish hamda protsessual huquqiy vorislik mexanizmini barqarorlashtirish nuqtayi nazaridan ilmiy va amaliy jihatdan asosli hisoblanadi.

REFERENCES

1. Abramenkov, M. S., & Saraev, A. G. (2018). *Nasledstvennoe pravo [Inheritance law]*. Yurait.
2. Aleshina, A. V., & Kosovskaya, V. A. (2007). Nasledniki po zakonu i ocherednost ikh prizvaniya k nasledstvu v Rossiyskoy Federatsii i zarubezhnykh stranakh [Heirs by law and the order of their succession in the Russian Federation and foreign countries]. *Society. Environment. Development, 1*(14), 72–76.
3. Amirov, M. I. (2016). *Sub’’ekty nasledstvennykh pravootnosheniy [Subjects of hereditary legal relations]* (Conference presentation). *Sovremenniye tendentsii razvitiya grazhdanskogo i grazhdanskogo protsessualnogo zakonodatelstva i praktiki ego primeneniya [Modern trends in the development of civil and civil procedural legislation and the practice of its application]*. Kazan University Press.
4. Gasanov, Z. U. (2013). Naslednik kak sub’’ekt otnosheniy po nasledovaniyu: prava, obyazannosti, otvetstvennost [The heir as a subject in inheritance relations: rights, duties, responsibilities]. *Scientific Notes of Kazan University*, *155*(4), 109–119
5. Grudtsyna, L. Yu. (2015). *Spravochnik naslednika [Heir’s handbook]* (p. 280). Yustitsinform.
6. Kazantseva, A. Y. (2015). *Teoriya nasledstvennogo i prichastnykh k nemu pravootnosheniy po grazhdanskomu pravu Rossiyskoy Federatsii [Theory of hereditary and related legal relations under the civil law of the Russian Federation]* (Abstract of Doctoral dissertation). Tomsk State University.
7. Khisamov, V. R. (2015). *Sravnitelnyy analiz nasledovaniya po zakonu Rossiyskoy Federatsii*

i Soedinennykh Shtatov Ameriki [Comparative analysis of inheritance under the laws of the Russian Federation and the United States of America] (Conference presentation). *Problemy vnedreniya rezultatov innovatsionnykh razrabotok [Problems of implementation of the results of innovative developments].* Omega Science.

8. Kirillova, N. S. (2002). *Nasledstvennoe pravootnoshenie [Hereditary legal relationship]* [Abstract of PhD Dissertation]. Moscow State University.

9. Kotsyumbas, A. A. (2006). Chto takoe nasledstvo i kto takie nasledniki? [What is inheritance and who are the heirs?]. *Bulletin of the Belgorod Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia,* (1), 171–173.

10. Kunitsin, A. P. (2011). *Pravo estestvennoe [Natural law]* (p. 162). Moscow.

11. Limanskiy, G. S. (2006). *Nasledstvennoe pravootnoshenie: teoretiko-metodologicheskie i prakticheskie problemy [Inheritance legal relationship: theoretical-methodological and practical problems]* (Doctoral dissertation). Moscow State University.

12. Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan. (2013). *O'zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksiga sharh [Commentary on the Civil Code of the Republic of Uzbekistan].* Baktria Press.

13. Nurgaleev, R. M. (2016). *Nasledstvennoe pravo v islame: [Inheritance law in Islam]* (5th ed). Light of Islam. https://www.al-hakk.ru/upload/iblock/e0a/e0ab7f166ec07b9cccf6bdfc2b9e5ae0.pdf

14. Odilqoriyev, X. T. (2018). *Davlat va huquq nazariyasi [Theory of state and law]* (p. 299). Justice.

15. Pecheniy, O. P. (2014). Zashchita v nasledstvennykh pravootnosheniyakh [Protection in inheritance legal relations]. *Inheritance Law*, (2), 40.

16. Ramazanov, A. Kh., & Aliyeva, A. Kh. (2019). Nekotorye osobennosti regulirovaniya nasledstvennykh otnosheniy v musulmanskoy pravovoy sisteme [Some features of the regulation of inheritance relations in the Muslim legal system]. *Law and Right,* (3), 127–128.

17. Republic of Uzbekistan. (2025). *Civil Code: Part two.* https://lex.uz/docs/-180552

18. Salomatova, T. V. (2002). *Nasledovaniye po zaveshaniyu i po zakonu [Inheritance by will and by law]* (p. 5). Moscow: Os-89.

19. Sergeev, A. P., & Tolstoy, Yu. K. (Eds.). (1999). *Grazhdanskoe pravo. Chast 3 [Civil law. Part 3]* (p. 510). Moscow.

20. Shirochenko, I. O. (2018). Rezhim "vymorochnogo imushestva" v mezhdunarodnom chastnom prave [Regime of "escheat property" in private international law]. *Sustainable Development of Science and Education,* (1), 92.

21. Tolstoy, Yu. K. (2003). *Kommentariy k chasti tretey GK RF [Commentary to the third part of the Civil Code of the Russian Federation]*. Avenue.

22. United Mexican States. (1928). Federal Civil Code. http://www.wipo.int/wipolex/ru/details.jsp?id=14507

23. Yaneva, R. R. (2009). *Osobennosti rassmotreniya sudami del, svyazannykh s nasledovaniem [Features of court consideration of cases related to inheritance]* (Candidate dissertation) (p. 227). Orenburg Institute (branch) of Moscow State Law Academy.

O'ZBEKISTON QONUNCHILIGI TAHLILI

ILMIY-TAHLILIY JURNAL

2026-YIL 1-SON

ОБЗОР ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА УЗБЕКИСТАНА

НАУЧНО-АНАЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

2026 ГОД № 1

UZBEKISTAN LAW REVIEW

SCIENTIFIC ANALYTICAL JOURNAL

2026 ISSUE 1

VOLUME 3 / ISSUE 1 / 2026

DOI: 10.51788/TSUL.UZLAWREV.3.1.

ISSN 2181-8118

DOI: 10.51788/TSUL.UZLAWREV.